

Sveket mot de mobbade eleverna

I Skolverkets rapport *På tal om mobbning – och det som görs* (2009) granskas åtta anti-mobbingsprogram. Ett av dem är "Olweus-programmet", som delvis möter kraftig kritik. Den kritiken har "mycket litet med verkligheten att göra", skriver programmets upphovsman Dan Olweus.

I rapporten från Skolverket kommer universitetslektorerna Gun-Marie Frånberg och Marie Wrethander med en rad negativa omdömen om Olweus-programmet. Enligt Frånbergs uttalanden i media bygger programmet på gammal och irrelevant forskning, har svag vetenskaplig grund och använder uteslutande ett "individperspektiv".

Detta har mycket litet med verkligheten att göra! Listan över Frånbergs (och Wrethanders) vantolkningar, tendentiösa förvanskningar och undanhållande av relevant information är lång, men jag ska begränsa mig till några få punkter. Jag hänvisar också till min kritik av utvärderingsgruppens forskningsansats i *Pedagogiska magasinet* (nr 4, 2009).

I SIN BESKRIVNING av Olweus-programmet hävdar Frånberg alltså att den forskning som programmet bygger på är gammal och att programmet "är föråldrat". Detta är ett minst sagt märkligt uttalande. Att programmet delvis bygger på forskning från 1970 och 1980-talet – och då inte bara min egen forskning – som visat sig hållbar över många år, är ju en indikation på att den vetenskapliga grunden är solid och inte bygd på tillfälliga trender, alltså en styrka och inte en svaghet. Och självfallet har senare forskningsbaserad kunskap och egna erfarenheter, speciellt när det gäller utvärdering och implementering, införlivats med programmet. Den starka vetenskapliga förankringen är för övrigt något som ofta framhålls som karakteristiskt för programmet.

Att inte programmet är förlegat eller har svag vetenskaplig grund framgår av många olika förhållanden. Antal internationella citeringar av programmet och tillhörande forskning (till exempel i Google Scholar) de sista tre-fyra åren uppgår till flera tusen, och forskningen har belönats med flera internationella vetenskapliga priser. Detta säger ju något väsentligt om forskningens aktualitet och internationella genomslagskraft. Till jämförelse kan nämnas att det som ser ut att vara Frånbergs enda (tidigare) publikation om mobbning (från 2004) har citerats fjorton gånger. Dessutom har Frånberg, så vitt jag vet, ingen som helst erfarenhet av kvantitativ utvärderings- eller implementeringsforskning. Frånbergs bastanta uttalanden kan inte uppfattas som annat än löst "tyckande".

NÄR DET GÄLLER undanhållande av relevant information vill jag framhålla det anmärkningsvärda i att den av Brottsförebyggande rådet (BRÅ) beställda meta-analysen av alla anti-mobbingsprogram i världen (24 stycken; www.bra.se) inte överhuvud taget nämns av Frånberg eller Skolverket. I denna, den hittills mest grundliga forskningsöversikten på området, utförd av respekterade forskare från Cambridge University, får Olweus-programmet en topp-position (Ttofi & Farrington, 2009).

Mitt program är det enda som ingår med sex stora utvärderingsstudier, alla övriga program har bara engångsutvärderingar. Programmet omtalas som "the successful Olweus program" och framhålls som en modell för framtida anti-mobbingsprogram. En (någorlunda korrekt) presentation av den auktoritativa Cambridge-analysen skulle effektivt ha avslöjat orimligheten i många av de negativa kommentarerna om Olweus-programmet.

Frånberg hävdar vidare att min forskning uteslutande bygger på ett "individperspektiv". Ett sådant perspektiv innebär bland annat att forskningen ser närmare på vad som kännetecknar individer som är centrala i mobbningsproblematiken, alltså mobbare och mobboffer. Detta är alltså något som Frånberg tar klart avstånd från.

Det är i och för sig riktigt att jag (i likhet med en stor del av den internationella forskningen om mobbning) tillämpar ett individperspektiv – något annat vore mycket oklokt. Men min forskning och

mitt åtgärdsprogram gäller ju mycket mer än det: exempelvis gruppsykologiska mekanismer som "social smitta" och ansvarspulverisering samt lärares och andra vuxnas hållningar och beteenden – alltså den omgivande miljön eller kontexten. Själva åtgärdsprogrammet arbetar systematiskt på tre olika nivåer – skola, klass-/grupp- och individnivå – och går ut på att omstrukturera skolmiljön så att det blir mindre möjligheter och belöning för att mobba andra – inte att ändra mobbarnas (eller offrens) personlighet som ett renodlat individperspektiv skulle innebära. Så påståendet att min forskning och mitt program uteslutande bygger på ett individperspektiv är helt missvisande.

Samtidigt måste det understrykas att **individperspektivet är oerhört viktigt!** Det är dokumenterat i hundratals empiriska studier att mobbare och mobboffer är mycket olika på en rad områden. Denna forskning visar bland annat att mobbningen ger många av de mobbade eleverna stora problem med depression, ångest, ensamhetskänslor och självmordstankar- problem som ofta består många år efter att de har slutat skolan. Att bortse från sådana negativa effekter av mobbningen på enskilda individer är att inte inse allvaret i problematiken och att gå miste om helt väsentlig information.

Vad är det då för slags forskning som Frånberg rekommenderar? Bland annat lyfter hon fram sin kollega i utvärderingsgruppen, M. Wrethanders, undersökning som en kontrast. Wrethander följde en klass elever i åk 4 under ett helt skolår och observerade hur vissa av eleverna utsattes för systematiska kränkningar och uteslutningar, alltså mobbning enligt den vanliga definitionen. Men detta föranledde ingen som helst form av ingripande från Wrethanders sida. Inte heller påkallade hon ansvariga lärares uppmärksamhet på problemen. I stället valde hon att tolka den negativa interaktionen mellan eleverna som ett slags "relationsprojekt" där eleverna använde varandra som "resurser". I efterhand försöker hon rättfärdiga sin egen passivitet med att hävda att mobbningsbegreppet är "problematiskt".

Här ser man ett exempel på hur en beskrivning och förståelse av elevernas samspel som ett slags "relationsspel" kan leda till ett grovt oetiskt förhållningssätt. Att se bort från individperspektivet – i detta fall, vad som sannolikt håller på att ske med den eller de utsatta eleverna -innebär inte bara att man går miste om information som är helt väsentlig för att förstå vad det hela är fråga om. Det utgör också **ett allvarligt svek mot mobbade elever!** En sådan förståelse- och tolkningsram skulle kunna få många lärare att göra samma lagstridiga misstag som Wrethander.

Avslutningsvis vill jag understryka att jag naturligtvis inte har något att invända mot en kritisk granskning och diskussion av min egen forskning och/eller mitt åtgärdsprogram. Men för att detta ska bli meningsfullt, måste det föreligga en åtminstone någorlunda korrekt beskrivning av de verkliga förhållandena som utgångspunkt.

DAN OLWEUS

Psykolog och forskningsprofessor vid universitetet i Bergen i Norge

2009-12-03

Ttofi, MM og Farrington, DP (2009). What works in preventing bullying: Effective elements of anti-bullying programmes. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 1, 13-24.